

BİR METİN ANALİZİ MODELİ

Rıza FİLİZOK

Gösterge bilimine göre anlam, metindeki unsurlar arasındaki farklardan doğar. Metinde yer alan unsurlar bir farklılık sistemi oluşturur ve metin, anlamını bu farklardan kazanır. Gösterge bilimi bize bir metnin anlamına ulaşmak için izlenecek yolları gösterir, metinde anlam yaratan farkların nasıl bir düzenlemeden doğduğunu anlamamızı sağlayan yöntem ve kuramları öğretir. Bir metni gereğince anlamak ancak bu kuramlar yardımıyla mümkündür. Bir metni okumak, anlamının nasıl düzenlendiğini görmektir, yani anlamın inşa sürecini ve planını ortaya koymaktır. Gösterge bilimsel metin analizi, geniş bir incelemeye dayanır ve oldukça ayrıntılı bir iştir. Bu geniş alanda okuyucularımızın yolunu aydınlatmak için bu yazımızda **Jean Louis Beylard Ozeroff'un Cenevre Üniversitesinde verdiği seminer derslerinde ve makalelerinde** kullandığı bir metin analizi planını sunuyoruz. Bu plan, metin analizi yapmak isteyenler için bir yol haritası niteliğindedir. Bundan dolayı ayrıntıları içermemekte fakat bir metin analizinin hangi unsurları içerdiğini net olarak göstermektedir.

Ozeroff'a göre metin analizinin amacı, metinde anlamın oluşum katmanlarını açıklamaktır. Bu amaca ulaşmak için şu analiz planını uygular:

- Anlatının Genel Yapısı,
- Metnin Bölümlenmesi,
- Figürler Düzlemi ve Yüzeysel Yapı,
- Tahkiye Düzlemi ve Derin Yapı; Tematik Düzlem ve Derin Yapı.

Şimdi metin analizindeki bu aşamaları tek tek açıklayalım:

I. ANLATININ GENEL YAPISI (La Structure general du recit)

Bir anlatının genel yapısı, anlam eksenini üzerinde kurulur. Bir metni anlamlı kılan şey, metnin başlangıç hali ile sonuç hali arasındaki farktır. Yani anlam, daima farktan doğar. Hikayenin başlangıç hali ile sonuç halinin karşılaştırılması, anlatının genel yapısını ortaya koyar.

Anlam bilimi eksenini elde etmek için hikayenin **başlangıç hali** ile **sonuç hali** karşılaştırılır, mukayese edilir. Başlangıç hali ile sonuç hali arasında çok zaman önemli bir fark vardır.

Bu farkı şöyle bir şema ile gösterebiliriz:

Başlangıç hali.....> Dönüşüm..... > Sonuç hali

B.....>D.....S

Örnek: “Işık ve Karga masalının başında Karga, ışıktan mahrumdur, masalın sonunda ise Karga ışığa kavuşur. Geniş bilgi için bu masalla ilgili sitemizdeki yazıya bakınız :(<http://www.ege-edebiyat.org/docs/631.pdf> <http://www.ege-edebiyat.org/docs/623.doc>)

II. METNİN BÖLÜMLENMESİ: (Segmentation du texte)

Metin analizinin ilk adımlarından birisi, metni doğal akışına göre ve yapısal verilere dayanarak uygun bölümlere ayırma işidir.

Metin bölümlenmesinde kullanılan ölçütler ve metni bölen sınır-çiziciler (démarcateur) şunlardır:

- a) **Zamanda kopma (zzamanda uzaklaşma, ayrılma, zaman farkı)**
- b) **Mekanda kopma (Mekanda uzaklaşma, ayrılma, mekan farkı)**
- c) **Sözcenin değişmesi, “anlatı / söylem” karşıtlığı (récit / discours) karşıtlığı. Yani bir metinde anlatıdan söyleme, söylemden anlatıya geçme, metin bölümlemesinde göz önünde bulundurulması gereken önemli belirtilerden birisidir.**

Not: Bu ölçütler, bir metni bölümlere ayırmak için çok zaman işe yararsa da metnin özel niteliklerini daima göz önünde bulundurmalı ve metne uyan ölçütler tercih edilmelidir.

III. FİGÜRLER DÜZLEMİ ve YÜZEYSEL YAPI

Yüzeysel düzey, metnin figürler düzlemidir:

Bir anlatının içeriği, farklı derinlik düzlemlerinde analiz edilir: Metin üç farklı düzlemde oluşur. Bunlar:

- a) **Figürler düzlemi,**
- b) **Hikaye etme düzlemi (Narratif),**
- c) **Tematik Düzlem’dir.**

Figürler düzlemi, metnin **en somut düzlemini** oluşturur. Metindeki şahıslar, zaman ve mekan bu düzlemde ortaya çıkar. Hikaye etme düzlemi, **ikinci dereceden bir soyutlamayı** içerir. Tematik düzlem ise metnin **en soyut düzlemidir**. Kısaca bu üç düzlem, somuttan soyuta doğru bir değişim içerir.

Figürler düzlemi analizi, anlatının hem içeriğini, hem biçimini ilgilendirir. Hikaye etme düzlemi, figürler düzlemi ile tematik düzlem arasında bir geçiş sağlar.

Metnin biçimini ve içeriğini kavramak için yüzeysel düzey, yani figürler düzeyi ve figürler parkuru incelenir:

1) FİGÜRLER DÜZEYİ: Figürler düzeyi, metindeki şahısları (rolleri, yani katılanlar yahut aktanları değil), zamanı, mekanı... vb. içine alır. Figürler düzeyi incelenirken, figür karşıtlıkları tespit edilir:

Figür karşıtlıkları şunlardır:

- a) **Metinsel mekan (mekanın kuruluşu ve topografik kod)**

- b) Metinsel zaman (zamanın kuruluşu ve kronolojik kod)
- c) Beş duyu kodları (görme, işitme, dokunma, tatma, koklama)
- d) Gösterge bilimsel sınıflar (F.Rastier)
- e) Figür değerleri (iyi / kötü) “euphorie vs dysphorie) (A.J. Greimas)

2) FIGÜRLER PARKURU: Anlatıda, aynı temaya bağlı figürler, aralarında birleşerek bir figürler dizisi oluşturur. Bu diziye figürler parkuru denir. Bu figürler kendi aralarında birleşerek figür birlikleri oluşturabilirler.

IV. TAHKİYE DÜZLEMİ ve DERİN YAPI; TEMATİK DÜZLEM ve DERİN YAPI:

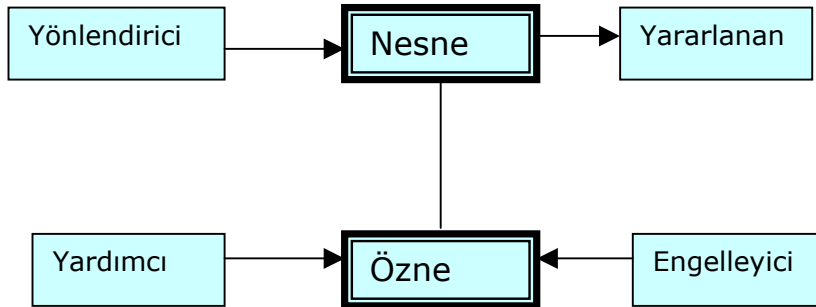
Metnin derin yapısı iki düzlemde araştırılır:

- 1) Tahkiye Düzleminde yani hikaye etme düzleminde Araştırılacak Unsurlar:

A) Katılanlar Şeması (schéma actantiel):

Derin yapının araştırılmasında katılanlar şemasındaki unsurlar arasındaki ilişki göz önünde bulundurulur:

Roller arasındaki ilişkiler, şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Bu rollerden **yönlendirici** ve **yararlanan**, bilme eksenini yahut bildirişim eksenini oluşturur, yani hikayedeki önemli kararlar, haberleşme bu ekseninde gerçekleşir. **Yardımcı**, **özne** ve **engelleyici**, yapabilme eksenini oluşturur, gücü gösterir. Yani hikayedeki önemli olayları gerçekleştirenler bunlardır. **Özne ve nesne**, istek eksenini oluşturur, görevlendirme ilişkisini açıklar. Böylece araştırmada göz önünde bulundurulacak üç eksen ortaya çıkar:

- a) Bildirişim eksenini: YÖNLENDİREN-YARARLANAN
- b) Güç eksenini: YARDIMCI-ÖZNE-NESNE
- c) İstek eksenini: ÖZNE-NESNE.

B) Propp'un üçlü “deneme” fonksiyonları bu aşamada araştırılır:

- a) Nitelik Denemesi (Gücün elde edilmesi): Kipsel Nesne (yapmak istemek, yapabilmek, yapmayı bilmek) “Kahraman, bu aşamalardan geçebilir”
- b) Büyük Deneme : Öznenin nesneyi ele geçirmesi)
- c) Mükafat Denemesi: Öznenin tekrar tanınması, sözleşmeye uygun takdir.

C) Anlatının dört temel etabının tespiti: Bu etapların tespiti, derin yapının kavranmasına yardımcı olur. Bu etaplar şunlardır:

- a) Yönlendirme
- b) Güç
- c) İş
- d) Takdir

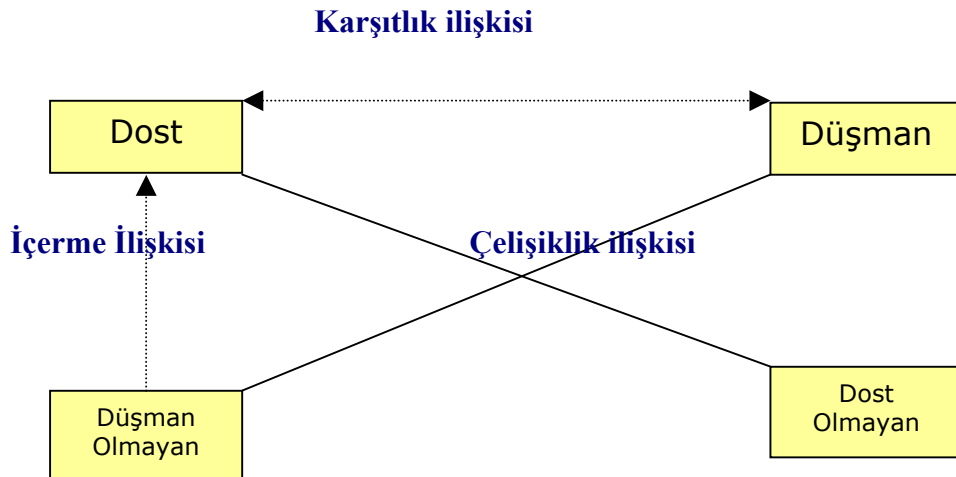
2) Tematik Düzlemde Araştırılacak Unsurlar:

Tematik düzlemde, metin tarafından üstü kapalı bir şekilde ifade edilmiş derin “**değerler**” analiz edilir. Analizde “anlambilim karesi”nden yararlanılır. Anlam bilim karesi, anlamın derin iç düzenini görsel bir şekilde algılamamızı sağlar. Bir anlam bilim karesi kurmak için hikaye etme düzleminden ve figürler düzleminden yararlanılır. Birbiriyle ilişkili olan karşıt çiftler sistematik olarak araştırılır ve yorumlanır. İki temel karşıt (mukabil / opposition) “değer” tespit edilince bu iki değer ve bunların “altık”ları (alt karşıtları) yazılarak anlam bilimi karesi elde edilir.

Anlam bilim dörtgeni üç türlü ilişki içerir:

- a) Karşıtlar arasında ilişki (contraires)
- b) Çelişikler arasında ilişki (contradictoire)
- c) İçerme, Tazammun İlişkisi (implication)

Bu ilişkileri bir anlam bilim karesi üzerinde şöylece gösterebiliriz:

Not: Karşıt terimler, zaruri olarak birbirini inkar etmeyen terimlerdir (siyah-beyaz → gri örneğinde olduğu gibi); buna karşılık çelişik terimler, birbirini inkar ederler (exclusifs).

Metinlerde iki tür karşıtlık vardır:

- A) **Seçme eksenli karşıtlıkları** (Perspective paradigmaticque): Burada görelî ilişkiler incelenir. İki karşıt unsur durgun olarak yani statik olarak farklılık yaratıyorsa bu bir seçme eksenli karşıtlığıdır: Mesela bir metindeki dağ ve ova figürlerinin soyut karşıtlığı olan “yüksek / alçak” gibi. Seçme eksenindeki karşıtlıklar, derin yapıyı anlamamızı sağlar. Bunlar yardımıyla anlam bilim kareleri kurulur.
- B) **Sıralama Eksenli karşıtlıkları** (Perspective syntagmatique): Burada olguların değişimi incelenir. Hikayede art arda gelen haller ve bunların dönüşümleri karşıtlık yaratır; ancak bu karşıtlıklar hareketlidir, dinamik, bir halden diğer hale dönüşümü gösterir. Zaman içinde ortaya çıkar. Anlam bilim karesini metnin bu gelişim çizgisinin tespit etmek için kullanabiliriz: Metinde ortaya konulan değerler akışını bulmak için tematik parkuru takip etmek gerekir.